

CÁCH MẠNG THÁNG TÁM NĂM 1945 Ở HÀ TĨNH

TS ĐỖ MẠNH HÙNG

TS TRẦN NHƯ HIỀN

Đại học Huế

Tóm tắt: Giai đoạn 1939-1945, phong trào cách mạng Hà Tĩnh bị địch khủng bố khốc liệt, hầu hết cán bộ lãnh đạo chủ chốt từ tỉnh đến huyện đều bị bắt đưa đi an trí ở những vùng rừng núi hẻo lánh, tổ chức Đảng và cơ sở quần chúng bị phá vỡ. Đến tháng 8-1945, tuy chưa thành lập được tổ chức đảng, nhưng hòa trong khí thế cách mạng cả nước, dưới sự chỉ đạo của Ủy ban thống nhất Trung Kỳ, Mặt trận Việt Minh liên tỉnh Nghệ-Tĩnh đã vận dụng sáng tạo chủ trương của Trung ương Đảng vào thực tiễn cách mạng của địa phương, phát động quần chúng nhân dân đứng lên khởi nghĩa giành chính quyền thành công.

Từ khóa: Cách mạng Tháng Tám; bài học kinh nghiệm; Hà Tĩnh

1. Chủ trương của Đảng Cộng sản Đông Dương

Ngay trong đêm 9-3-1945, khi tiếng súng Nhật đảo chính Pháp vừa nổ, cũng là lúc Hội nghị mở rộng của Ban Thường vụ Trung ương Đảng bắt đầu họp tại làng Đình Bảng (Bắc Ninh) do Tổng Bí thư Trường-Chinh chủ trì. Ngày 12-3-1945, Ban Thường vụ Trung ương Đảng ban hành Chỉ thị “Nhật - Pháp bắn nhau và hành động của chúng ta”. Chỉ thị khẳng định, kẻ thù chủ yếu của nhân dân Đông Dương lúc này là phát xít Nhật, do đó khẩu hiệu “đánh đuổi Pháp - Nhật” được thay bằng khẩu hiệu “đánh đuổi phát xít Nhật” và nêu khẩu hiệu “thành lập chính quyền cách mạng của nhân dân”, chống lại Chính phủ Trần Trọng Kim. Chỉ thị quán triệt tư tưởng lợi dụng mâu thuẫn và phân hóa hàng ngũ kẻ thù

chủ yếu nhất. Đối với thực dân Pháp, tuy là kẻ thống trị Đông Dương mấy chục năm, nhưng nay đã bị phát xít Nhật trút quyền nên Đảng Cộng sản Đông Dương chủ trương liên hiệp hành động với Pháp để cùng kháng Nhật nhưng vẫn phải đề phòng cuộc vận động của bọn De Gaulle định khôi phục quyền thống trị của Pháp ở Đông Dương¹. Chỉ thị quyết định “phát động một cao trào kháng Nhật cứu nước mạnh mẽ để làm tiền đề cho cuộc tổng khởi nghĩa... Sẵn sàng chuyển qua hình thức tổng khởi nghĩa một khi đã đủ điều kiện”².

Thường vụ Trung ương Đảng chỉ thị cho các cấp đảng bộ phải chuyển mọi hoạt động sang thời kỳ tiền khởi nghĩa, động viên mau chóng nhân dân hướng đến tổng khởi nghĩa, bằng các hình thức

đấu tranh cao hơn như: tuyên truyền xung phong, vũ trang tuyên truyền, thành lập Ủy ban nhân dân cách mạng, Ủy ban công nhân cách mạng, lập các đội danh dự trừ gian, tiêu trừ những tên tay sai, phản quốc, đẩy mạnh hoạt động vũ trang kết hợp với đấu tranh chính trị. Đảng Cộng sản Đông Dương còn đề ra chủ trương “phá kho thóc, giải quyết nạn đói” nhằm kịp thời đáp ứng nhu cầu trực tiếp của nhân dân. Chủ trương này đã thu hút, lôi cuốn hàng triệu người lên trận tuyến đấu tranh trực diện với kẻ thù, chuẩn bị tiến tới cho cuộc đấu tranh quyết định với chính quyền thực dân Pháp và tay sai.

Dự đoán về thời cơ khởi nghĩa, Chỉ thị vạch ra ba khả năng cụ thể tiến hành tổng khởi nghĩa: một là, “cách mạng Nhật bùng nổ”; hai là, “giặc Nhật mất nước như Pháp năm 1940 và quân đội viễn chinh Nhật mất tinh thần”; ba là “quân Đồng minh đổ bộ vào Đông Dương”. Bên cạnh đó, Chỉ thị còn đặt ra yêu cầu các hệ thống tổ chức Đảng, mặt trận, cán bộ, đảng viên và quần chúng nhân dân phải “đóng vai trò chủ động trong việc đánh đuổi quân ăn cướp Nhật Bản ra khỏi nước, chuẩn bị hưởng ứng quân Đồng minh một cách tích cực”³.

Chỉ thị “Nhật - Pháp bắn nhau và hành động của chúng ta” có tác dụng to lớn đối với sự phát triển của cao trào kháng Nhật cứu nước và cuộc Tổng khởi nghĩa Tháng Tám năm 1945. Trước hết, Chỉ thị soi sáng cho toàn Đảng về mục tiêu, nhiệm vụ và phương pháp đấu tranh trong thời kỳ tiền khởi nghĩa, làm dấy lên cao trào kháng Nhật cứu nước mạnh mẽ, đưa công cuộc chuẩn bị khởi nghĩa phát triển nhảy vọt, làm tiền đề cho tổng khởi nghĩa thắng lợi. Chỉ thị còn khẳng định thời cơ khởi nghĩa cụ thể, chỉ rõ phương hướng hành động của Đảng Cộng sản Đông Dương khi thời cơ xuất hiện, tạo điều kiện cho các tổ chức đảng hành động thống nhất, kiên quyết, mau lẹ và kịp nắm lấy thời cơ, đưa cách mạng tiến lên.

2. Hà Tĩnh trong cuộc Cách mạng Tháng Tám năm 1945

Trước những cuộc bắt bớ, lùng sục của mật thám Pháp, đến giữa năm 1945, tổ chức đảng ở Trung Kỳ nói chung, ở Hà Tĩnh nói riêng đã bị tổn thất nặng nề, hầu hết cán bộ, đảng viên bị địch bắt. Không những thế, thời điểm này còn xảy ra tình trạng “các tổ chức của Đảng không thống nhất, các đồng chí nghi kỵ nhau, không khí hoài nghi, chia rẽ tràn ngập, chủ nghĩa cô độc và đầu óc địa phương nặng nề”⁴. Trước thực tế đó, ngày 27-6-1945 Thường vụ Trung ương Đảng gửi thư cho các đồng chí ở Trung Kỳ, yêu cầu: “Nhiệm vụ trước mắt của các đồng chí Trung Kỳ lúc này là phải cải tổ các tổ chức của Đảng từ trên xuống dưới, định rõ tội trạng của bọn A.B⁵ từng nơi; tẩy trừ những phần tử khả nghi, cơ hội, bè phái, không trung thành ra khỏi hàng ngũ Đảng; gấp tiến tới một cuộc toàn xứ đại biểu đại hội hay cán bộ hội nghị, đảng thống nhất đảng bộ bầu ra ban xứ ủy và các ban tỉnh ủy hay liên tỉnh ủy chính thức”⁶. Tuy nhiên, đến trước Cách mạng Tháng Tám, tổ chức đảng ở Trung Kỳ nói chung, ở Hà Tĩnh nói riêng vẫn chưa được phục hồi⁷ nhưng những chủ trương của Trung ương Đảng về đẩy mạnh đấu tranh tiến tới khởi nghĩa giành chính quyền đã được Mặt trận Việt Minh ở Trung Kỳ cũng như ở Hà Tĩnh quán triệt sâu sắc.

Trước những chuyển biến mau lẹ của tình hình thế giới và trong nước, căn cứ vào hoàn cảnh cụ thể của địa phương, được sự giúp đỡ của Ủy ban Thống nhất Trung Kỳ, ngày 19-5-1945, Mặt trận Việt Minh liên tỉnh Nghệ-Tĩnh được thành lập. Nhằm bắt kịp với phong trào cách mạng toàn quốc, ngay khi ra đời, Việt Minh Nghệ-Tĩnh đã đẩy mạnh công tác xây dựng lực lượng chính trị, lực lượng vũ trang, căn cứ địa, tập hợp quần chúng đấu tranh tiến tới khởi nghĩa giành chính quyền khi thời cơ đến. Đồng thời, Ủy ban thống nhất Trung Kỳ cũng gửi thư kêu gọi những người cộng

sản Trung Kỳ mau thống nhất lại để kịp thời lãnh đạo phong trào đấu tranh của nhân dân. Trong thư có đoạn viết: "... Hỡi các đồng chí, các tình bộ cộng sản Trung Kỳ! Mau thống nhất lại. Hãy thành thực xóa hết những xích mích giữa cá nhân! Hãy cương quyết gạt hết những thái độ hoài nghi do dự! Hãy hết sức tẩy trừ những xu hướng biệt phái địa phương!"⁸.

Hưởng ứng lời kêu gọi của Ủy ban thống nhất Trung Kỳ, ngày 8-8-1945, Đại hội đại biểu Việt Minh Nghệ - Tĩnh được tổ chức với sự tham dự của hơn 40 đại biểu của các phủ, huyện thuộc hai tỉnh Nghệ An và Hà Tĩnh bàn kế hoạch khởi nghĩa giành chính quyền. Đại hội đã bầu ra Ban Chấp hành chính thức của Việt Minh Nghệ-Tĩnh gồm 7 ủy viên do Nguyễn Xuân Linh làm Bí thư. Đại hội quyết định chia Nghệ An và Hà Tĩnh ra làm 6 phân khu và phân công cán bộ phụ trách các phân khu. Tỉnh Nghệ An được chia làm 4 phân khu. Tỉnh Hà Tĩnh 2 phân khu: Phân khu 5 gồm các huyện: Đức Thọ, Hương Sơn, Hương Khê; Phân khu 6 (thường gọi là Phân khu Nam Hà, gồm thị xã Hà Tĩnh, và các huyện Can Lộc, Thạch Hà, Cẩm Xuyên, Kỳ Anh).

Sau khi nhận được tin phát xít Nhật đầu hàng Đồng minh, lãnh đạo Việt Minh Phân khu Nam Hà lập tức triệu tập hội nghị tại xã Cẩm Nhượng (Cẩm Xuyên) nhận định: "Thời cơ khởi nghĩa đã đến, nếu không kịp thời khởi nghĩa giành chính quyền, khi quân Đồng minh vào sẽ rất trở ngại cho cách mạng... Lấy bạo lực chính trị của quần chúng làm lực lượng chủ yếu, nhanh chóng đập tan bộ máy chính quyền bù nhìn tay sai, kết hợp thuyết phục dụ hàng bọn cầm đầu để tránh đổ máu"⁹. Hội nghị cử ra Ủy ban khởi nghĩa Phân khu Nam Hà do đồng chí Lê Lộc làm Chủ tịch.

Ngày 15-8-1945, Ban lãnh đạo Việt Minh Nghệ-Tĩnh phát lệnh khởi nghĩa tới các phân khu, các phủ, huyện trong hai tỉnh, nêu rõ:

"... 1. Ủy ban khởi nghĩa Nghệ - Tĩnh, các địa phương... phải bố trí ngay việc cướp chính quyền, lập Ủy ban nhân dân cách mạng ở làng, lập chính phủ lâm thời ở phủ, huyện, tùy hoàn cảnh và năng lực mà làm, không câu nệ làng trước hay huyện trước. Các đồn khố xanh phải chiếm lấy.

2. Sau lúc đã lập thành chính quyền cách mạng phải lập tức tuyên bố:

a. Hủy bỏ hết tất cả pháp luật và quyền lợi về kinh tế, chính trị và xã hội do Nhật, Pháp và chính phủ bù nhìn lập ra.

b. Tuyên bố thi hành Chương trình Việt Minh
 Chú ý: Về kế hoạch chính trị và quân sự để khởi nghĩa do Ủy ban khởi nghĩa địa phương định đoạt"¹⁰.

Cùng với lệnh khởi nghĩa, Việt Minh Nghệ-Tĩnh còn kêu gọi đồng bào "hãy đoàn kết dưới ngọn cờ đỏ sao vàng của Việt Minh, đứng dậy đánh đổ chính phủ việt gian, lập chính quyền nhân dân cách mạng, sẵn sàng lực lượng đối phó với tất cả sức phản động"¹¹.

Sau khi có lệnh khởi nghĩa, Ủy ban khởi nghĩa các phủ, huyện được thành lập, và họp bàn kế hoạch giành chính quyền. Các đội tuyên truyền xung phong hoạt động tích cực, các cuộc mít tinh, tuần hành thị uy được tổ chức rộng rãi lôi cuốn hàng vạn người tham gia. Làng quê, ngõ xóm rộn ràng tiếng tù và, tiếng chiêng trống, không khí khởi nghĩa sục sôi trên toàn tỉnh.

Ngày 15-8-1945, nhóm Thanh niên xã hội¹² ở Can Lộc huy động một số thanh niên vũ trang giáo mác vào trước vũ khí của lính bảo an, bắt giữ tri huyện và chiếm huyện đường Can Lộc mở đầu cho cuộc khởi nghĩa giành chính quyền ở Hà Tĩnh.

Ngày 17-8-1945, Ủy ban khởi nghĩa Phân khu Nam Hà lệnh cho Ủy ban khởi nghĩa các huyện Thạch Hà và Cẩm Xuyên tiến hành khởi nghĩa giành chính quyền. Thực hiện chủ trương của Ủy ban khởi nghĩa, nhân dân huyện Cẩm Xuyên,

kéo tới bao vây đồn Trường, buộc quân đồn trú ở đây phải hạ vũ khí đầu hàng, quần chúng mở nhà lao giải phóng tù nhân, tuyên bố thành lập Ủy ban nhân dân cách mạng lâm thời. Ở huyện Thạch Hà, nhân dân các xã Phù Việt, Ngọc Luy, Ngọc Điền, Đan Chế... vũ trang kéo về giành chính quyền ở huyện.

Sáng 18-8-1945, Ủy ban khởi nghĩa Phân khu Nam Hà gửi thư cho đơn vị quân Nhật đóng tại thị xã Hà Tĩnh, yêu cầu không can thiệp vào công việc nội bộ của nhân dân; đồng thời huy động hàng ngàn nhân dân thị xã và các huyện Can Lộc, Thạch Hà, Cẩm Xuyên kéo đến bao vây dinh Tỉnh trưởng. Trước khí thế sục sôi của quần chúng cách mạng, Tỉnh trưởng buộc phải đầu hàng, giao nộp toàn bộ sổ sách, súng đạn và tiền bạc cho nhân dân. Chính quyền cách mạng lâm thời tỉnh Hà Tĩnh được thành lập do đồng chí Trần Hữu Duyệt làm Chủ tịch. Cùng ngày, Ủy ban khởi nghĩa các huyện Kỳ Anh và Đức Thọ phát động nhân dân vũ trang biểu tình bao vây chiếm huyện đường, tuyên bố thành lập chính quyền cách mạng lâm thời và lãnh đạo nhân dân giành chính quyền ở các tổng và các xã.

Ngày 19-8-1945, Ủy ban khởi nghĩa huyện Nghi Xuân huy động quần chúng tổ chức mít tinh rồi chuyển thành cuộc khởi nghĩa giành chính quyền ngay đêm 19-8-1945. Cùng ngày, Ủy ban khởi nghĩa huyện Hương Sơn vận động quần chúng biểu tình thị uy rồi kéo đến chiếm đồn lính bảo an, giành chính quyền ở huyện lỵ, buộc đơn vị quân Nhật ở đồn Ferrey phải rút về Vinh, tạo điều kiện thúc đẩy việc giành chính quyền ở các xã.

Ở Hương Khê, ngày 21-8-1945, Ủy ban khởi nghĩa huyện huy động quần chúng kéo đến tước khí giới quân địch ở đồn Chu Lễ, giành chính quyền ở huyện lỵ.

Cuộc khởi nghĩa giành chính quyền ở Hà Tĩnh hoàn toàn thắng lợi. Ngày 24-8-1945, theo chủ trương thống nhất của Việt Minh Nghệ-Tĩnh,

chính quyền lâm thời cách mạng Hà Tĩnh đổi thành Ủy ban nhân dân cách mạng tỉnh Hà Tĩnh. Ủy ban ra lời kêu gọi toàn thể nhân dân tích cực tham gia vào công cuộc củng cố và bảo vệ chính quyền dân chủ nhân dân.

3. Một số kinh nghiệm

Một là, phát huy truyền thống yêu nước, xây dựng Mặt trận dân tộc thống nhất vững mạnh. Trong giai đoạn 1939-1945, Mặt trận dân tộc thống nhất có vai trò quan trọng trong việc tập hợp đông đảo lực lượng cách mạng nhằm thực hiện nhiệm vụ giải phóng dân tộc. Ngay sau khi ra đời (19-5-1945), Việt Minh Nghệ-Tĩnh đã tố cáo những chính sách cướp bóc tàn bạo của thực dân Pháp và phát xít Nhật, khơi dậy lòng yêu nước của nhân dân, đưa các tầng lớp nhân dân ra tranh đấu. Trong quá trình vận động cách mạng, Việt Minh Nghệ - Tĩnh tập hợp được khá đông đảo các tầng lớp trên của xã hội như địa chủ, tư sản, trí thức, những người có chức sắc và cả một số lực lượng của chính quyền thân Nhật như Bảo an binh, Thanh niên xã hội. Thành công này góp phần vô hiệu hóa bộ máy thống trị của chính quyền tay sai, đưa cuộc khởi nghĩa giành chính quyền ở Hà Tĩnh thắng lợi nhanh và trọn vẹn.

Hai là, chuẩn bị chu đáo, toàn diện về mọi mặt, kịp thời chớp thời cơ, phát động nhân dân nổi dậy giành chính quyền. Thắng lợi của Cách mạng Tháng Tám năm 1945 ở Hà Tĩnh là nhờ có sự chuẩn bị chu đáo, toàn diện về mọi mặt. Trong thời gian gấp rút chuẩn bị, Việt Minh Nghệ-Tĩnh đẩy mạnh xây dựng lực lượng chính trị, lực lượng vũ trang và căn cứ địa cách mạng, vừa tập hợp và đưa quần chúng ra đấu tranh trực diện với kẻ thù bằng các hình thức từ thấp đến cao, kết hợp các mục tiêu trước mắt và lâu dài, thúc đẩy tình thế cách mạng ở Hà Tĩnh nhanh chóng chín muồi. Sau khi nhận được tin Nhật Bản đầu hàng các nước Đồng minh,

mặc dù chưa nhận được lệnh khởi nghĩa của Trung ương nhưng Ủy ban khởi nghĩa Phân khu Nam Hà đã kịp thời chớp thời cơ, phát động nhân dân nổi dậy giành chính quyền. Ở huyện Can Lộc, mặc dù Ủy ban khởi nghĩa huyện chưa có chủ trương giành chính quyền nhưng một số thanh niên trí thức nhận thấy thời cơ chín muồi nên đã chủ động tiến hành khởi nghĩa và giành được thắng lợi. Trong quá trình lãnh đạo tổng khởi nghĩa, Việt Minh Nghệ-Tĩnh luôn quán triệt tư tưởng cách mạng tiến công, lãnh đạo nhân dân tiến hành giành chính quyền thắng lợi nhanh và trọn vẹn.

Ba là, đảm bảo tính thống nhất trong tổ chức, lãnh đạo của Đảng và Việt Minh các cấp. Cuộc khởi nghĩa giành chính quyền ở Hà Tĩnh nổ ra trong hoàn cảnh chưa có một cơ quan lãnh đạo thống nhất về Đảng nhưng những chủ trương về khởi nghĩa giành chính quyền của Đảng đã được Mặt trận Việt Minh Nghệ-Tĩnh quán triệt sâu sắc và thực hiện linh hoạt. Thị xã và các phủ, huyện Nam Hà Tĩnh tổ chức thành Phân khu Nam Hà có ban lãnh đạo Nam Hà phụ trách, còn các phủ, huyện như Nghi Xuân, Đức Thọ, Hương Sơn, Hương Khê chịu sự lãnh đạo trực tiếp của Việt Minh liên tỉnh. Chính sự không thống nhất trong tổ chức, lãnh đạo đã ảnh hưởng đến tiến trình khởi nghĩa giành chính quyền ở địa phương. Cuộc khởi nghĩa giành chính quyền ở huyện Hương Khê là một điển hình của tình trạng này.

Trước đòi hỏi của phong trào cách mạng, các nhóm Việt Minh ở các huyện Nghi Xuân, Hương Sơn đã thống nhất với nhau để lãnh đạo nhân dân đẩy mạnh quá trình chuẩn bị khởi nghĩa giành chính quyền. Trong khi đó, ở Can Lộc do không giải quyết tốt vấn đề này đã dẫn đến những xung đột giữa các nhóm Việt Minh, tuy không có tổn thất về người nhưng để lại những hậu quả không tốt về sau. Cả ưu điểm của Nghi Xuân, Hương Sơn, cùng các phủ, huyện khác và khuyết điểm

của Can Lộc đã để lại một bài học về tính đoàn kết thống nhất trong nội bộ Đảng và Việt Minh các cấp.

Cách mạng Tháng Tám năm 1945 ở Hà Tĩnh khẳng định vai trò của Việt Minh trong việc chuẩn bị các điều kiện chớp thời cơ khởi nghĩa giành chính quyền. Những kinh nghiệm đúc rút được từ Cách mạng Tháng Tám năm 1945 ở Hà Tĩnh vẫn luôn có giá trị trong việc tập hợp sức mạnh của toàn thể nhân dân trên địa bàn tỉnh, góp phần quan trọng thực hiện thắng lợi công cuộc đổi mới, đẩy mạnh nghiệp công nghiệp hóa, hiện đại hóa hiện nay.

1, 2, 3, 4, 6. Đảng Cộng sản Việt Nam: *Văn kiện Đảng Toàn tập*, Nxb CTQG ST, H, T. 7, tr. 366, 367, 372, 401, 402

5. A.B: viết tắt của hai từ Anti-Bolchevik, nghĩa là chống cộng

7. Sau Cách mạng Tháng Tám, ngày 31-8-1945, Xứ ủy Trung Kỳ được tái lập; đến tháng 10-1945, Xứ ủy Trung Kỳ chỉ định Ban Chấp hành lâm thời tỉnh ủy Hà Tĩnh

8. “Thư của Ủy ban thống nhất Trung Kỳ kêu gọi các đồng chí cộng sản Trung Kỳ mau thống nhất lại”, Tài liệu lưu tại Cục lưu trữ Văn phòng Trung ương Đảng, phong sưu tập tài liệu các Xứ ủy Bắc - Trung - Nam Kỳ (1930-1945), ĐVBQ 47

9. Ban Chấp hành Đảng bộ tỉnh Hà Tĩnh: *Lịch sử Đảng bộ Hà Tĩnh (1930-1954)*, Nxb CTQG, H, 1993, T. 1, tr. 171

10. Tỉnh ủy Nghệ An: *Văn kiện Đảng bộ Nghệ An 1933-1945*, lưu tại Ban Tuyên giáo Tỉnh ủy Nghệ An

11. Mặt trận Việt Minh Nghệ Tĩnh: *Truyền đơn của Việt Minh Nghệ Tĩnh kêu gọi quốc dân đồng bào đứng lên đánh đổ chính phủ việt gian, lập chính quyền nhân dân cách mạng*, lưu trữ tại Bảo tàng Xô viết Nghệ-Tĩnh, KHTL: 198/Gy 149, 1945

12. Thực chất lúc bấy giờ đã được “Việt Minh hóa” thành Thanh niên Cứu quốc.